

USTEC·STES

Intersindical Alternativa de Catalunya (IAC)

www.sindicat.net

Franqueig
concertat
02/444

Número 477

**Eina sindical
d'informació**

Economia crítica a l'escola (II)

Editorial

El darrer curs vam publicar l'Eina sindical "Economia crítica a l'escola", un conjunt d'articles teòrics i de propostes didàctiques fruit d'una sèrie de reflexions sobre la necessitat d'apropar-nos a l'economia des d'una perspectiva crítica, aportant les experiències del treball cooperatiu, exemples quotidians de pensament crític i formes alternatives d'aprofundir en aquesta disciplina.

En g u a n y, aquesta segona Eina pretén donar continuïtat a les propostes i als continguts iniciats, amb la finalitat de contribuir a l'educació de l'alumnat de la manera més completa, reflexiva, crítica i cooperativa possible.

Per posar sobre el paper les nostres idees, hem reflexionat conjuntament amb entitats i organitzacions que treballen en la reflexió i en la pràctica d'una economia al servei de les persones i no pas dels mercats, amb les quals compartim aquesta inquietud. A més, ens hi hem afegit per denunciar l'EFEC de forma conjunta, ja que els continguts i la manera com l'alumnat aprèn economia a l'aula és un tema que va més enllà dels centres educatius, és una qüestió social que afecta directament les famílies i el conjunt de la societat present i futura.

La introducció de la matèria d'emprenedoria als centres educatius s'ha desplegat amb la darrera Conselleria d'Ensenyament i, per tant, de la mà de la LEC i ara mateix s'ofereix tant a primària com a secundària. Ens trobem davant d'una matèria on es planteja que cal potenciar els coneixements individuals, les oportunitats del mercat i les habilitats socials per tal de poder tenir èxit en un mercat global on la competència fixa les necessitats i les capacitats individuals. És un diagnòstic que considerem esbiaixat ja que no s'hi tenen en compte com a generadors de riquesa ni l'acció col·lectiva o del sector públic ni el foment dels valors cooperatius, ni l'empoderament del coneixement relacionat amb els drets humans o el treball en resolució de conflictes mitjançant la no-violència.

Cal obrir els enfocaments i perspectives en la matèria d'economia. Cal aprofitar les petites esclatxes dels currículums i aprofundir en aquells punts de vista que incor-

porin plantejaments crítics en relació amb l'economia ortodoxa, com també en les mirades en què les persones siguin el centre d'atenció.

L'economia no és una ciència exacta en la interpretació dels fets i, per tant, en l'anàlisi de les causes i els seus efectes. L'economia que defensa els postulats neoliberals segons els quals el mercat es regula sol i fixa les quotes d'oferta i demanda ha deixat un dibuix desolador en la societat on vivim; és, per tant, un deure col·lectiu construir la societat deixant de banda aquells conceptes, idees i fets que no han garantit l'assoliment dels drets més elementals -pa, sostre i feina- i introduir noves formes i visions des de l'economia alternativa.

Per exemple, avui dia, l'alumnat de Catalunya, que és majoritàriament de classe treballadora, si no cursa cicles formatius, al llarg de la seva escolarització no rep ni una hora de formació sobre drets laborals. Una qüestió central tant per entendre com funciona el repartiment de la riquesa a la nostra societat com per garantir que l'alumnat acabi l'ESO coneixent els seus drets més bàsics. Un fet que contrasta amb la creixent dificultat que trobem tant els sindicats laborals com els d'estudiants per entrar als centres i desenvolupar la tasca informativa. Tots dos fenòmens no són pas casuals, formen part d'una política de desclassament impulsada pel Departament d'Ensenyament al dictat dels lobbies empresarials i financers.

Per això cal introduir elements crítics i propositius en la matèria d'economia, per tal de donar una amplitud de punts de vista i coneixements econòmics als alumnes i futurs treballadors i treballadores, als futurs pares i mares, en la direcció de construir una societat més justa, cohesionada i generadora d'oportunitats. I aquests elements passen per fixar en els currículums i sessions de treball altres economies, les que ens parlin de les cooperatives, de l'enfortiment del sector públic, de com distribuir millor la riquesa, les que incorporin conceptes com renda mínima garantida o una economia amb perspectiva de gènere o feminista, les que expliquin la dualitat de l'economia mundial amb centres i perifèries, les que defensin la sobirania alimentària o parlin de finances ètiques.

Cal una altra educació financera que no es fonamenti en l'endeutament de les persones. Cal una altra emprenedoria que no es fonamenti en l'acció individual. Cal una altra economia que no ens parli únicament del mercat i dels seus beneficis.

Només des de la solidaritat, l'acció col·lectiva i la defensa dels drets socials com a paradigma dels nous valors construirem una societat millor.

EDUQUEM EN UNA ECONOMIA CRÍTICA I PLURAL

FEM FORA L'EFEC*
DELS CENTRES EDUCATIUS

*Educació Financera a les Escoles de Catalunya. Conveni entre el departament d'ensenyament i la banca convencional.

Eduquem en una economia crítica i plural Fora l'EFEC dels centres educatius

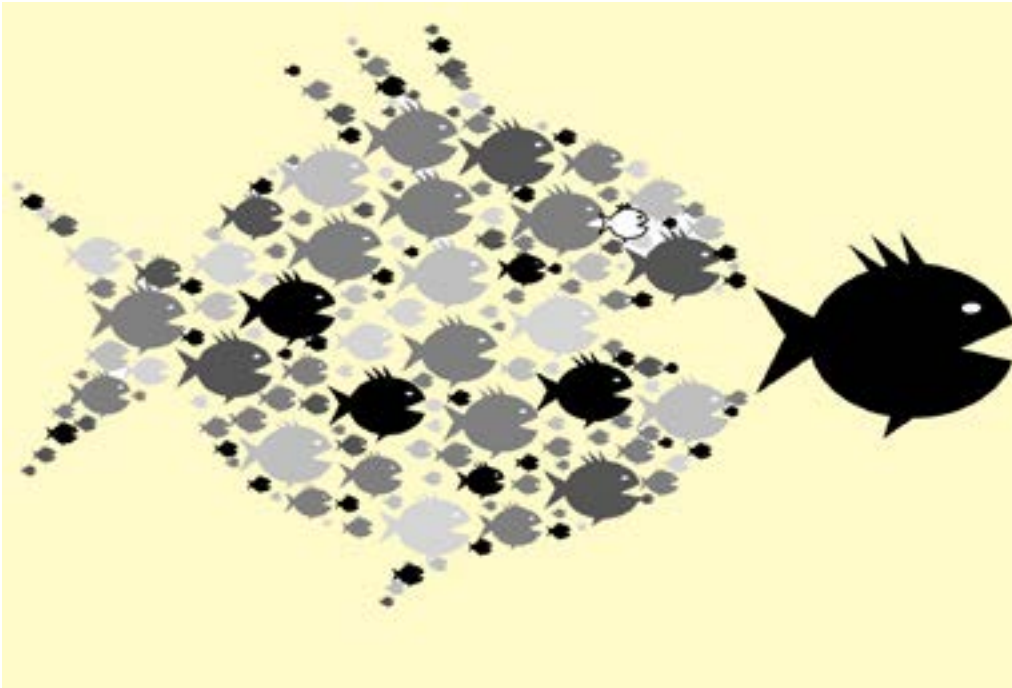
L'any 2013 el Departament d'Ensenyament va signar un conveni de col·laboració per posar en marxa un partenariat publicoprivat (Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Financers i BBVA, CaixaBank, Banc Sabadell, Santander i Caixa Enginyers, amb el suport del Col·legi d'Economistes de Catalunya i la European Financial Planning Association) i fer arribar, de forma gratuïta, l'EDUCACIÓ FINANCERA a tots els centres educatius.

Aquest conveni es diu EFEC (Educació Financera a les Escoles de Catalunya) i compta amb una borsa de voluntaris, treballadors/es de bancs i caixes, jubilats entre d'altres, que ofereixen un curs sobre la gestió dels pressupostos personals, la planificació financera, l'es-

l'únic model econòmic possible, deixant de banda la pluralitat i el pensament crític imprescindible en tot procés educatiu i de desenvolupament personal.

El fet que el Departament d'Ensenyament promogui la presència d'aquestes entitats financeres a les aules (algunes de rescatades amb diners públics) legitima un relat -el seu- sobre les causes de la crisi, que les allibera de tota responsabilitat i culpabilitza les famílies pel sobreendeutament irresponsable.

Les entitats, plataformes, associacions i sindicats sotsgnats considerem que l'educació sostinguda amb fons públics no es pot alinear amb el discurs de les entitats financeres que han estat un dels factors responsables de la crisi.

talvi a llarg termini i com endeutar-se amb seny amb productes de crèdit.

Aquest programa, que ha tingut molta difusió per part dels mitjans de comunicació i del Departament d'Ensenyament, és presentat com una oportunitat perquè l'alumnat conegui els termes més comuns sobre finances i el consum "intel·ligent". Enguany, un 25% dels centres escolars de tot Catalunya ja han realitzat aquests cursos i la intenció és fer-los extensius a la resta de centres per tal que quedi consolidat en el currículum i en la pràctica educativa.

Però lluny de la propaganda i la retòrica amb què s'ofereixen aquests tallers, les persones que els imparteixen presenten el consum i l'endeutament com a pauta de comportament desitjable i el sistema capitalista com

PLEEC (Plataforma per una educació en economia crítica) i hem decidit impulsar la campanya conjunta "Eduquem en una economia crítica i plural", per denunciar i fer conèixer la realitat d'aquest conveni, amb l'objectiu final de fer fora els bancs dels centres educatius.

Des d'avui ens posem a caminar i no ens aturarem fins a aconseguir-ho: Sí que es pot!

SIGNA PER DONAR SUPORT a www.educaciocritica.cat

Entitats promotores: PAH, Observatori DESC, Seminari TAIFA, Xarxa d'Economia Solidària, Fiare BE, Fets, Edualter, SEPC, Entrepobles, USTEC-STEs, AEEE.

Per aquest motiu, fem una crida als centres educatius de Catalunya perquè no sol·licitin aquesta formació de mans de la banca. Reclamem també al Departament d'Ensenyament que finalitzi el conveni signat amb l'Institut d'Estudis Financers i aposti per un altre tipus d'educació financera i uns aprenentatges més socials. Creiem que les perspectives de l'economia crítica, la solidària, la feminista i l'ecològica haurien de ser integrades en el currículum oficial i ser impartides pel professorat del Departament d'Ensenyament.

Ensenyar Economia a l'escola, per a què?

El Seminari d'Economia Crítica Taifa el formen un conjunt de persones provinents majoritàriament de les facultats d'economia (alumnes, ex-alumnes o bé professors i professores). Descontentes amb l'enfocament econòmic dominant de les universitats actuals, completament monopolitzades pel corrent de pensament neoclàssic i neoliberal, amb molt poca capacitat explicativa d'allò que succeeix en el si de la nostra societat, van crear, fa prop de 15 anys, aquest grup d'estudi d'economia des d'una perspectiva crítica.

Que els bancs entrin als centres sostinguts amb diners públics segueix una lògica que cal no perdre de vista. Si busquem els orígens d'aquest EFEC haurem de llegir la directiva n. 52007DC0808 de la Comissió Europea del 18-12-07. Si seguim el fil arribarem al 22-03-13 en què es crea l'EFEC, un partenariat publico-privat per fer arribar l'educació financera a l'alumnat català. En l'àmbit de l'Estat espanyol també sembla que la situació és la mateixa. Fins i tot la European Banking Federation (EBF) en una publicació reconeix la bona pràctica del govern espanyol finançant amb diners públics aquesta educació financera. No cal dir que l'Associació Espanyola de la Banca (AEB) (la patronal bancària espanyola) és membre de la Federació Europea i que té com a centre formatiu l'Institut d'Estudis Financers (IEF) (els que han creat els materials didàctics aquí a Catalunya), que és també membre de The European Banking & Financial Services Training Association (EBTN) que des del 2010 és l'encarregat d'estendre per tot Europa aquests programes de formació financera.

Quin interès de fons, doncs, tenen banquers i governants per "educar-nos" en temes financers, que fins i tot mouen força recursos i modifiquen currículums oficials a gairebé tots els països? Algú respon apuntant que les sentències judicials favorables als consumidors d'hipoteques, clàusules sòl, preferents, etc., ja no es produiran en un futur, ja que ningú podrà al·legar ignorància. D'altres apunten al rentat de cara del sector financer després de tants i repetits escàndols. No s'ha d'oblidar que el sistema financer es sustenta en la confiança. Tot-hom sap que els diners del conjunt d'estalviadors d'una entitat bancària són simples apunts, el banc no els té. I fins i tot hi ha qui per respondre la pregunta inicial parla de la necessitat del "sistema" de reforçar, amb altres instruments a banda dels que ja funcionen, el disciplinament del nou-subjecte neoliberal i la seva subjectivitat. Es tracta de creure'ns empresaris de nosaltres mateixos, el que es diu "empresa de si" en tots els àmbits de la nostra vida i on la competència i l'èxit (mesurat en diners, reconeixement i fama) és la raó de ser. Què és, si no, l'emprenedoria!

Si anem a l'arrel de tot plegat i llegim l'informe de l'EFEC de juny de 2014 a la pàgina 4 hi trobarem la resposta: *"L'impuls de programes d'educació financera a través de voluntaris que siguin professionals o exprofessionals de la banca i de serveis financers, pot aconseguir*

dos objectius alhora. En primer lloc, apropar la cultura financera al client o futur client, perquè la "transacció" de productes o serveis es faci amb més eficàcia i amb menys incidències. I en segon lloc, pot convertir-se en un procediment perquè les entitats que s'hi involucrin recuperin prestigi, confiança, reputació i sigui un instrument eficaç d'RSC"

El que és segur és que no els mouen motius altruistes, de suport mutu, solidaris o cooperatius que socialitzen informació. Ni tan sols caritatius de benefactors a la comunitat. Per una senzilla raó: són valors contraposats als que sustenta la racionalitat neoliberal. El que sí que és segur és que en aquestes sessions d'educació financera no s'hi analitza l'eficàcia del mercat, en aquest cas el financer. Recordaran aquests "experts" a l'alumnat que els que ens governen han donat 61.495 milions € al conjunt de la banca perquè va fer fallida? Això segons el Banc d'Espanya, perquè amb altres criteris de càlcul la xifra puja als 141.395 milions €. Sigui la xifra que sigui, el que ja és segur ara, segons els governants, és que al voltant de 30.000 milions € ja es poden donar per irrecuperables. I evidentment tampoc no s'analitzarà en aquestes "sessions" quina relació hi ha entre aquestes xifres i les retallades i privatitzacions en sanitat, educació, dependència, pensions contributives i no contributives...

El que és segur és que no els mouen motius altruistes, de suport mutu, solidaris o cooperatius que socialitzen informació. Ni tan sols caritatius de benefactors a la comunitat. Per una senzilla raó: són valors contraposats als que sustenta la racionalitat neoliberal.

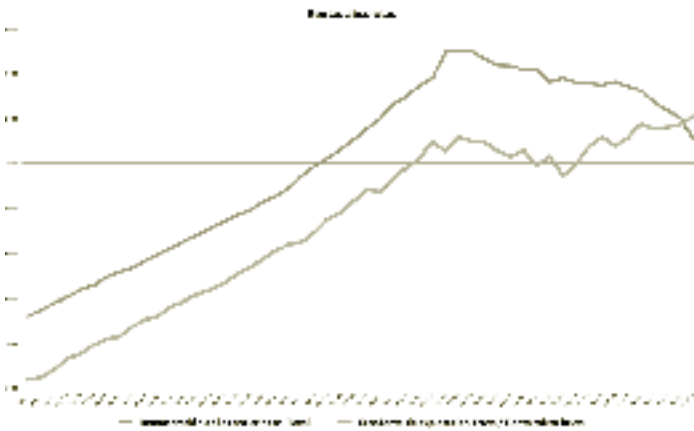
Diran aquests "experts" a l'alumnat quants dels 3,5 milions d'habitats buits que hi ha al territori espanyol són propietat de la banca? O com els han aconseguit? O a quanta gent han desnonat per tenir-los? O explicaran per què la banca no accepta la dació en pagament? O potser els explicaran que és més rendible invertir en especulació financera que en producció de béns i serveis?

Des de 1980 el valor de l'activitat financera ha cres-

cut 2,5 vegades més ràpid que el PIB agregat dels països industrials més rics i les transaccions de divises, bons i accions ho han fet 5 vegades més. Alguns informes eleven ja la xifra de negoci diari en els mercats de divises a prop dels 2 bilions de dòlars.

Quin interès de fons, doncs, tenen banquers i governants per "educar-nos" en temes financers?

Aquest gràfic ens mostra la comparació del valor en dòlars USA de tota la producció de béns i serveis al món l'any 2010; és a dir, l'economia real, amb el volum que mou l'economia fictícia, la financera.

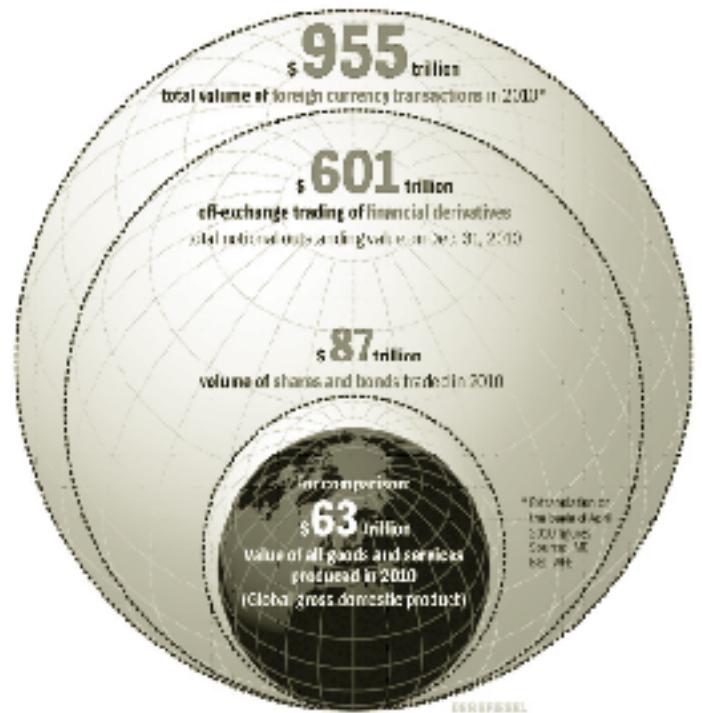
No estaria gens malament que aquests "experts" plantejessin a l'alumnat un senzill exercici matemàtic on podrien comprovar què és això del diner bancari. Veurien que és fictici, que no hi és. Si en aquests moments de crisi tots els que tenen diners dipositats als bancs o caixes volguessin recuperar-los, seria impossible perquè menys d'un 10% de tots els diners que hi ha en el sistema és diner tangible, la resta és diner, diguem-ne virtual o fictici.

Potser llavors entendrien una mica millor per què esclata la crisi financera al 2008 amb les subprime (un altre tema seria explicar com es confeccionen i comercialitzen aquests paquets financers; o els fons de risc). Només caldria veure aquesta altra gràfica per entendre que si les rendes de treball van caient (cada cop hi ha menys treball i/o es guanya menys treballant) en benefici de les rendes de capital (cada vegada l'inversor o propietari guanya més) arriba un punt en què qui tenia un crèdit no pot retornar-lo; és a dir, inexorablement l'economia financera ha d'acabar recolzant-se en l'economia real, que és la que finalment i a través del treball produeix valor.

Inexorablement l'economia financera ha d'acabar recolzant-se en l'economia real, que és la que finalment i a través del treball produeix valor.

La interpretació oficial de la crisi (mitjans de comunicació, tertulians, creadors d'opinió, partits, ...) és que la seva causa principal són les males pràctiques d'alguns bancs i entitats del sistema financer internacional (fins i tot se'ns diu de persones concretes, el problema no és Bankia sinó Rato!!!) que han creat productes financers d'alt risc a la recerca del diner fàcil i ràpid. Si fem una anàlisi amb profunditat de les causes de la crisi, no ens quedarem en l'epidermis que ens fa confondre un signe amb una causa, sinó que arribarem a entendre que la crisi és una qüestió sistèmica en el sistema capitalista.

És important que dins de les aules el professorat tingui el neguit d'aportar a l'alumnat les eines necessàries i útils que l'ajudin, de debò, a entendre el món en el qual vivim, amb la seva racionalitat neoliberal. I entre aquestes eines hi ha la formació en economia crítica. No cal doncs cap adoctrinament ni disciplinament disfressats d'educació financera, feta des de fora l'escola i per persones amb interessos més que dubtosos.

<http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

http://premsa.gencat.cat/pres_fsvp/AppJava/notaprem-savw/190033/ca/crea-efec-partenariat-public-privat-fer-arribar-educacio-financera-alumnes-catalans.do

<http://www.zyyne.com/zh5/159059#p=57&z=1>

<https://drive.google.com/file/d/0B7QyTxC6UffTY09DcWVxekpIMIE/view>

http://www.bde.es/f/webbde/GAP/Secciones/SalaPrensa/NotasInformativas/Briefing_notes/es/notabe040515.pdf

Educació i drets socials

ARTICLE ELABORAT CONJUNTAMENT PER LA PAH I L'OBSERVATORI DESC
La Plataforma d'afectats per la hipoteca (PAH) és un moviment social pel dret a l'habitatge digne sorgit al febrer de 2009 a Barcelona i amb presència a tot l'Estat espanyol.

L'Observatori DESC és una entitat pels drets humans formada per diferents organitzacions socials, a més de persones individuals, que treballa fa més de quinze anys per fer efectius els drets econòmics, socials, culturals i ambientals.

L'EFEC (Educació Financera a les Escoles de Catalunya) és un projecte emparat per la Generalitat de Catalunya per formar alumnes de secundària en economia financera. Interessant iniciativa. La PAH i l'Observatori DESC, després d'observar el patiment produït per una estafa econòmica per part de les entitats financeres i les polítiques d'habitatge, veiem amb bons ulls que es faci una educació crítica i completa sobre productes financers. La nostra sorpresa va arribar quan vam saber que aquests cursos no els imparteixen professors/es especialistes en l'àrea, sinó personal en actiu o jubilat de bancs i caixes. O quan vam conèixer el temari, amb títols com "Endeuta't amb seny", que no explica la realitat del perquè milers de famílies han perdut la casa i s'han quedat amb un deute per a tota la vida.

L'educació és un dret humà i un mitjà indispensable per garantir altres drets humans. Segons el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC), que reconeix el dret de tota persona a l'educació, aquesta ha de capacitar les persones per participar efectivament en una societat lliure. La formació en economia financera no pot obviar que les entitats financeres són les responsables, juntament amb els governs de torn, que continuï havent-hi desnonaments després de 8 anys de l'esclat de la bombolla immobiliària. A més, si ens traslладem a l'època en què el missatge consistia en afirmar que era molt millor comprar un pis que llogar-lo i que els preus dels habitatges mai no baixarien, podem recordar moltes altres idees que formaven part de tot un entramat polític perquè les persones ens endeutéssim: van alliberar el sòl per a la construcció, van abaratir l'endeutament, van incentivar la compra, no van construir cap parc públic de lloguer i van privatitzar el poc que hi havia.

Així doncs, van fer tot el possible per crear un país de "propietaris/es" en què, evidentment, també van tocar la llei hipotecària, permetent que una família, si no paga la seva hipoteca, no només perdi la casa, sinó que li queda un deute de per vida. Una llei anòmala a tot el món: ni tan sols als Estats Units, un dels països amb polítiques més neoliberals, no s'impedeix als seus ciutadans/es començar de zero.

L'Observatori DESC defensa, des de l'any 1998, els drets socials, econòmics i culturals, entre els quals hi ha el dret a un habitatge digne. Per la seva banda, la

PAH neix el 2009 per denunciar la situació dramàtica que han sofert milers de famílies que es trobaven en un procés d'execució hipotecària, exigir a l'Administració solucions com la regulació de la dació en pagament i organitzar les famílies afectades i persones solidàries per aturar els desnonaments i autotutelar els nostres drets.

El primer entrebanc que vam trobar no van ser les portes tancades de l'Administració o les entitats financeres, sinó el sentiment general de la població, que culpabilitzava les famílies per la situació que patien, una opinió provocada per la manca d'informació i pel discurs de les entitats financeres i dels lobbies polítics. Aquella cançoneta de "ningú et va posar una pistola al cap per hipotecar-te" és el primer que vam haver de desmuntar. Afrontar la por, l'engany de la lletra petita dels bancs, el sentir-se sols i amb una culpa per no poder pagar la hipoteca va ser tot un repte de treball col·lectiu i d'ajuda mútua per mostrar a la població que no es podia criminalitzar la part més vulnerable d'un contracte hipotecari i rescatar (amb diners públics) l'altra part.

Davant d'aquest projecte d'educació financera impartit per membres dels bancs i caixes, doncs, ens esgarrija pensar que a les escoles s'intenti inculcar una determinada forma d'accedir a productes financers sense tenir en compte tota la realitat. És per això que des de la PAH i l'Observatori DESC ens sumem a la campanya de fer fora l'EFEC dels centres educatius i proposem que aquest curs es repensi de manera crítica i social.

Una altra Educació Financera és Possible

ARTICLE ELABORAT PER FETS

FETS és una associació conformada per 35 entitats catalanes del tercer sector que des de l'any 1999 impulsen les finances ètiques i alternatives al nostre país. Les principals línies d'actuació són la sensibilització i difusió de l'ús ètic, responsable i solidari dels diners; la promoció de les entitats financeres que ja ofereixen instruments de finançament ètic a Catalunya; la prestació de serveis per incidir en l'àmbit educatiu i de la formació; la generació de coneixement i informació, estudis i anàlisis de temes rellevants al voltant de les finances ètiques i l'impuls de l'Observatori de les Finances Ètiques i del segell d'assegurances ètiques ETHSI.

El debat sobre quin és i quin hauria de ser el model d'educació financera que s'està impulsant als centres educatius està en auge. Un nombre creixent de docents ha fet palès el seu malestar en relació amb l'enfocament de les sessions d'educació financera que s'estan impulsant (i finançant) des de les institucions públiques i privades, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol. Des de l'AEB (Asociación Española de la Banca) s'ha engegat el programa "Tus Finanzas, Tu Futuro", que preveu arribar a 100 centres educatius de l'Estat i que compta amb la participació de personal directiu de bancs com BBVA i Santander. A Catalunya, l'Institut d'Estudis Financers està portant a terme el programa EFEC (Educació Financera a les Escoles de Catalunya), adreçat a estudiants de quart d'ESO i que també compta amb la col·laboració voluntària de persones treballadores o jubilades del món de les finances, com també amb el suport explícit al programa per part de bancs com BBVA, Santander, La Caixa o Sabadell.

Alguns centres educatius han començat a qüestionar l'enfocament teòric i metodològic de les sessions d'educació financera promogudes per aquestes institucions, com també els seus continguts, considerats incongruents amb els valors democràtics i els drets i deures cívics que intenta ensenyar el currículum de l'ESO amb l'objectiu d'assolir un pensament crític i responsable.

Les entitats que, com FETS i Fundació FIARE, treballen per la promoció i la difusió de les finances ètiques entre la societat en general i en l'àmbit de l'educació en particular, ens hem d'afegir a aquest debat, amb un posicionament clar: l'educació financera ha de ser ètica. Evidentment, és important que els i les joves sàpiguen llegir una factura de la llum; però educar, com bé sap el professorat, va molt més enllà i implica, per exemple i en aquest cas, donar eines als i les joves per tal que puguin reflexionar sobre l'ús que es fa dels seus diners, sobre quin és el seu origen i a què es destinen (què fa el banc amb els nostres diners?), i el seu paper davant de la societat que els envolta. En definitiva, es tracta d'im-

pulsar l'esperit crític i responsable entre els i les joves, si volem contribuir a una educació amb vocació transformadora.

Davant d'aquest debat, hem d'insistir que hi ha una manera d'educar en els aspectes econòmics sense oblidar l'ètica, ja que hi ha una manera de fer economia que té en compte no només els beneficis econòmics, sinó també els socials, els ambientals i els culturals. I les organitzacions, les empreses cooperatives, les entitats de l'economia solidària, i les entitats de finances ètiques que hi ha en el nostre entorn no solament ens ho demostren cada dia amb un funcionament coherent amb els seus principis, sinó que consideren fonamental una educació financera per a la ciutadania lligada als valors que prioritzen les persones i que pensa en el bé comú.

En la mesura de les seves possibilitats algunes entitats també intenten treballar i reflexionar per incidir en l'educació formal i en la de la ciutadania en general, com Fiare Banca Ètica fa des de la seva fundació i que ara acaba de crear un grup de treball d'educació financera. I com aquesta entitat, en trobarem d'altres que aporten una altra visió de l'economia i del sistema financer basada en els valors, en la igualtat i en la justícia social.

I també tenim una mostra recent d'altres maneres possibles d'educar. Durant el curs passat, per posar només alguns exemples, alumnes de quart d'ESO d'un institut van dur a terme el projecte "Fem una campanya per la Banca Ètica", elaborant materials comunicatius, visitant projectes finançats per la banca ètica i organitzant una xerrada per a les famílies del centre. I alumnes d'un altre institut han aconseguit posar en marxa la seva pròpia oficina de banca ètica. Aquestes experiències, a més de ser tota una lliçó de valentia (dels estudiants i de l'equip docent), ens demostren que una altra educació – també la financera! – és possible, i necessària.

MÉS INFORMACIÓ a www.fets.org i www.bancaetica.cat

Tothom vol ficar cullerada en l'educació econòmica!

Tothom vol ficar cullerada en l'ensenyament. En l'àmbit de l'economia primer va ser amb la famosa empremtoria i ara és amb l'educació financera. Quins són els interessos de la banca i dels departaments d'Economia i d'Ensenyament a secundària en relació amb els ensenyaments-aprenentatges en l'àmbit econòmic?

Repassem algun dels esdeveniments dels darrers anys. Primer van crear la matèria d'empremtoria, una matèria que estava pensada per a quart d'ESO però que a causa de la reforma que va fer el govern del PP limitant l'oferta d'optatives a una llista tancada, en va quedar fora. Llavors l'empremtoria va transformar-se, de la nit al dia, en una matèria de tercer d'ESO. El currículum de la matèria quedava totalment descompassat respecte del moment vital de l'alumnat i els continguts semblava que responien a interessos polítics partidistes i per quedar bé al telenotícies: Tothom hauria de ser emprendedor. L'empremtoria solucionaria la crisi.

Durant els anys de govern del president Mas tot havia d'estar encarat a vendre'ns aquesta idea: Emprèn, emprèn, emprèn... Sigues emprendedor. Tot és per manca d'esforç i dedicació. Si tens una bona idea, endavant, fes-te emprendedor. La introducció d'aquesta matèria a l'ensenyament secundari obligatori era la peça que es necessitava en l'àmbit comunicatiu per donar cohesió al discurs. Als i les nostres joves, ara que estudien empremtoria sí que tindran un bon futur, seran emprendors/es!

La crisi, malauradament, no s'ha acabat gràcies a les fantàstiques idees dels emprendors. Entre altres motius perquè la responsabilitat de la situació econòmica no rau en els joves, ni tampoc en els més grans, sinó en les estructures.

Encara amb el tripartit al govern, va començar un projecte pilot impulsat per l'associació de la banca europea i que finalment es va consolidar com l'EFEC. També aquí, d'ençà que es va signar el partenariat entre l'Institut d'Estudis Financers i el Departament d'Ensenyament, la Generalitat no ha deixat de tenir la clara intenció que l'EFEC sigui una nova campanya de comunicació al seu servei i al servei dels interessos de la banca.

Joves catalans/es, ara vindran uns voluntaris/es molt macos de la banca i us ensenyaran a fer un ús responsable dels vostres diners i a ser bons estalviadors. Així, ja no tindreu problemes amb les preferents, ni us col·locaran hipoteques fraudulentament, ni us estafaran. Tot

gràcies a l'educació financera que a les escoles catalanes imparteixen treballadors/es i jubilats/es de la mateixa banca que ha comès totes aquestes barbaritats.

El 14 de març el Sr. Junqueras va fer una classe de finances ances en un institut públic de Barcelona. Ràpidament, l'esdeveniment va ser cobert pels mitjans. El gran comunicador, l'Steve Jobs català, impulsant l'educació financera. Quina sort tenen els i les nostres joves. Quina bona iniciativa, que els polítics i els banquers vagin als instituts a ensenyar finances.

Lamentablement tots el que hi volen ficar cullerada, en benefici propi i dels seus amos, obliden que tenim professorat especialista en economia als instituts de Catalunya. Per tant, haurien de ser els qui imparteixen aquesta formació específica. Si la Generalitat vol ajudar al professorat d'economia, hauria d'assegurar-se que hi hagués prou personal i facilitar la creació de materials i de recursos perquè siguin utilitzats pel professorat de forma que es respecti una visió crítica i diversa de l'economia i de la societat.

Actualment només es potencia el discurs del pensament únic i dels corrents més capitalistes i neoliberals. Les editorials fan llibres de text en aquesta línia, els mitjans de comunicació difonen, gairebé exclusivament, aquests plantejaments i, a més a més, la Generalitat fa entrar la banca als instituts!! Com sempre, guanya la banca.

Els i les nostres joves tenen dret a rebre una educació econòmica crítica i diversa que els faciliti les eines per reflexionar sobre les causes i les conseqüències de les accions dels diferents agents econòmics. Gràcies al professorat que fa això possible cada dia, malgrat que tothom hi vulgui ficar cullerada.

Pedro Gozalbo.
Professor d'Economia.
President de l'Associació d'Ensenyants d'Economia i Empresa (AEEE).

La xarxa d'economia solidària

La Xarxa d'Economia Solidària, també coneguda com la XES, es gesta en un procés iniciat a mitjan anys 90 entre cooperatives catalanes i brasileres. Aquest llarg procés de debat i reflexió contínua acaba amb la creació de la Xarxa Global de Socioeconomia Solidària i amb l'impuls de la Comissió d'Intercooperació solidària de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, que inicia un procés que culmina amb el Manifest (novembre 2002) de la XES i la posterior Assemblea Plenària de Constitució (febrer 2003) a la seu de la Federació. La XES està formada per més de 160 organitzacions i unes 100 persones individuals.

Els objectius prioritaris de la XES són la promoció de l'Economia Solidària, tant des d'una vessant pràctica com des de la incidència sociopolítica i la perspectiva transformadora. Per això també impulsa el balanç social, la col·lecció de llibres d'economia solidària, la intercooperació, la creació d'un mercat social i la vinculació del sector amb els moviments socials, tot plegat eines estratègiques per desenvolupar el sector.

L'ECONOMIA SOCIAL SOLIDÀRIA (ESS) Què és?

Al document Carta de RIPESS (Red Intercontinental de Promoció de la Economia Social Solidària) es defineix l'ESS com "una forma d'organització econòmica que determini el que és productiu des del punt de vista

de la persona humana i el respecte als límits ecològics". L'ESS es construeix de baix a dalt, amb interlocucions horitzontals i en forma de xarxa i, tal com es diu en l'esmentat document, "inclou totes les activitats i organitzacions de caràcter comunitari, associatiu, cooperatiu i mutualista creades per respondre a les necessitats d'ocupació i de benestar dels pobles, com també a moviments ciutadans orientats a democratitzar i transformar l'economia".

Quin és el seu objectiu?

En un altre document de RIPESS titulat Visió Global de l'Economia Social Solidària s'afirma que l'ESS "és una alternativa al capitalisme i als sistemes econòmics autoritaris controlats per l'Estat". Els eixos centrals de l'ESS són l'autogestió, la propietat col·lectiva, la subsidiarietat i l'ajuda mútua, tant en el lloc de treball com en la comunitat de pertinença. La principal estratègia per aconseguir aquest objectiu consisteix en la creació del mercat social, que es pot definir --tal com es fa al portal de la Red de Redes de Economía Alternativa y Solidaria (REAS)-- com "una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis i aprenentatge comú que funciona amb criteris ètics, democràtics, ecològics i solidaris, en un territori determinat, constituïda tant per empreses i entitats de l'economia solidària i social com per consumidors/es individuals i col·lectius".

Per què és necessària l'ESS en l'educació econòmica i financera?

L'alternativa econòmica que representa l'ESS és plural en la mesura que utilitza les millors pràctiques dels tres sectors econòmics --privat, públic i tercer sector. En aquest sentit afavoreix el diàleg i promou el consens entre les diverses visions de l'economia des de l'enfocament dels drets humans, tractant de superar els prejudicis i dogmes ideològics en fer prevaler sempre el benestar de les persones, les comunitats i els pobles.

Proposta didàctica infantil i primària

Cooperació o competència

En l'actual organització econòmica, política i social que impera a la major part del món, les persones estan sotmeses a un sistema capitalista basat en la competitivitat que afecta els més petits i la seva educació. Amb una anàlisi de la realitat basada en la competitivitat exclusivament sovint busquem solucions individualistes a problemes de caràcter més global i que es podrien solucionar de forma col·lectiva a través de la cooperació, l'empatia i el diàleg. Es tracta de mostrar als infants el valor que té abordar els reptes amb cooperació i empatia. La cooperació, el diàleg i l'autocrítica són eines imprescindibles per convertir el món en un lloc millor per a tothom.

Nom de l'activitat: Què hem de fer per guanyar punts al quatre en ratlla?

Competències bàsiques: Comunicativa lingüística i audiovisual, matemàtica, en el coneixement i la interacció amb el món físic, artística i cultural, social i ciutadana, d'aprendre a aprendre i d'autonomia i iniciativa personal i emprenedoria

Objectius per àrees

Medi social i cultural. Valorar l'avenç en el propi aprenentatge. Reconèixer diferents maneres de viure, formes d'organització social i d'atribucions de temps i lloc en les imatges i els objectes.

Educació en valors. Identificar les emocions i els sentiments dels altres; empatia. Identificar els propis prejudicis i estereotips. Analitzar sentiments, principis morals; actituds ètiques. Reflexionar sobre la importància de la responsabilitat i la corresponsabilitat. Actuar amb cooperació, solidaritat i altruisme. Auto-regular la conducta. Gestionar normes i límits. Potenciar estratègies de mediació i gestió positiva de conflictes. Potenciar actituds que contribueixen al benestar emocional del grup. Participar en el funcionament de l'aula i de l'escola i en activitats de l'entorn més proper. Potenciar les estratègies per estructurar l'expressió oral. Potenciar les estratègies de participació activa i col·laboració.

Llengua. Anàlisi de les normes que regeixen la interacció oral: torn de paraula. Potenciar la fluïdesa oral. Participar activament en les converses de classe i utilitzar un llenguatge comprensible per a les funcions bàsiques.

Matemàtiques. Relacionar en l'espai. Creació de sè-

ries geomètriques. Recerca de propietats.

Recursos

Dibuixem aquesta taula a la pissarra. Guixos de colors diferents.

Descripció de l'activitat

Explicació inicial de l'activitat.

La mestra es dirigeix als alumnes per tal d'organitzar equips per jugar al quatre en ratlla.

“Ara jugarem al quatre en ratlla, teniu vuit jugades per equip i **l'única norma és que cada vegada que un equip faci un quatre en ratlla guanyarà un punt i tots els integrants del equip rebran un regalet**” (pedres màgiques, adhesius, un full per dibuixar, 5 minuts per jugar a un joc de taula o llegir..., el que es cregui convenient). Cada equip té una figura geomètrica com a símbol -quadrats, triangles, rectangles...- que hauran d'aconseguir per tal de fer un quatre en ratlla.

Desenvolupament del joc

Els equips començaran a competir i observarem que a més a més d'intentar fer quatre en ratlla també faran tot el possible perquè els altres equips no ho aconseguixin. Passats els torns acordats la mestra donarà per finalitzada la partida.

Debat crític sobre el que hagi passat amb torn obert de paraula

A continuació la mestra realitzarà una sèrie de preguntes per convidar al debat i a la reflexió a les nenes i nens. La classe, amb torn de paraula, participarà en la reflexió conjunta.

“Recordau que l'única norma era que cada quatre en ratlla significava un regalet per a cada equip?”

“Com és que heu posat tants esforços perquè els altres equips no aconseguissin puntuar?”

“Creieu que els altres equips eren equips contraris amb interessos enfrontats o eren equips com el vostre amb interessos comuns?”

“Us adoneu que si jugueu pensant en vosaltres i respectant els altres tots hi sortim guanyant?” (La mestra fa una demostració de com amb vuit jugades de forma cooperativa tota la classe hagués guanyat dos punts).

A continuació extreurem conclusions sobre el debat i l'activitat.

Finalitzem l'activitat a partir de les conclusions. Avaluació.

Després les nenes i els nens de la classe demanaran una segona oportunitat per tornar a jugar al joc d'una manera cooperativa. Si no ho demanen se'ls oferirà l'oportunitat. La mestra demanarà que la classe es comprometi a actuar amb cooperació perquè és la forma més efectiva perquè tots hi sortim guanyant”.

Finalitzada la segona volta d'aquest “quatre en ratlla” tots estarem molt feliços perquè gràcies a cooperar hi hem sortit guanyant i el món és una mica millor.

Reflexionarem sobre com funciona el món i com podria funcionar gràcies al diàleg, l'autocrítica i la cooperació.

Criteris d'avaluació

L'alumnat ha valorat les implicacions socials, ambientals i ètiques dels projectes finançats per la banca convencional i ha argumentat el seu posicionament.

Ha expressat la seva valoració crítica de la situació actual mitjançant eines publicitàries, utilitzant recursos digitals per comunicar el seu missatge.

Proposta didàctica secundària

Nom de l'activitat: Descubrim els secrets de la banca

Us presentem aquesta activitat com un taller de valoració i reinterpretació de la publicitat que les entitats financeres convencionals realitzen per atreure persones que desitgin estalviar o invertir els seus recursos en la banca.

L'objectiu de l'activitat és proporcionar a l'alumnat l'experiència d'analitzar críticament i amb profunditat el paper de la banca en el desenvolupament d'activitats econòmiques “controvertides” i prendre posició en relació al comportament ètic de les inversions.

Objectius

Seleccionar alguns dels projectes “controvertits” que financen els bancs.

Explicar aquests projectes utilitzant les tècniques de la publicitat per atreure possibles estalviadors.

Objectius per àrees

Relacionar amb les assignatures d'economia i emprenedoria que es poden oferir entre tercer i quart d'ESO alguns continguts a treballar com la planificació financera (ingressos, despeses, consum, estalvi, inversió), els principals productes i serveis financers i l'anàlisi del paper dels intermediaris financers en el desenvolupament de projectes econòmics.

L'enfocament que es presenta pretén contribuir al fet que l'alumnat sigui capaç d'analitzar diferents models d'organització política, econòmica i territorial, i les desigualtats que generen, per valorar com afecten la vida de les persones i fer propostes d'actuació.

Desenvolupament

Aquesta activitat s'ha de desenvolupar a l'aula d'informàtica ja que cadascuna de les etapes requereix que l'alumnat utilitzi l'ordinador, tant per a la recerca d'informació a Internet com per a la confecció d'un anunci publicitari editat digitalment.

Dinàmica de l'activitat

1. Es formen equips de dos o tres estudiants per treballar amb un ordinador i es presenten els objectius generals de l'activitat, els seus temps i els criteris d'avaluació (5 minuts).

2. Cada equip realitzarà recerques a Internet per trobar alguns projectes que hagin finançat els bancs o caixes més coneguts: BBVA, Banc Santander, la Caixa, etc. Es prendran notes sobre la recerca en el formulari annex (taula 1) i se seleccionarà un projecte en concret (15 minuts).

3. Es realitzarà una recerca d'anuncis publicitaris del banc o caixa triat que serà la base per a l'etapa següent (10 minuts).

4. Amb l'ajut d'un programa d'edició d'imatges es demanarà a l'alumnat que reconverteixi l'anunci original introduint alguna frase o imatge que faci referència al projecte controvertit seleccionat en el punt 2 (20 minuts).

5. Finalment es demana que alguns anuncis s'exposin i l'alumnat expliqui el perquè de la frase o imatge que acompanya el nou anunci (10 minuts).

6. Finalment fora de l'aula es recomana el visionat del vídeo Ace Bank

Materials

Ordinador i connexió a Internet.
Indicacions per a l'alumnat (taula 1)

Més informació

Secretos de la banca
www.banksecrets.eu

Tutorial per fer contrapublicitat gràfica amb programari lliure
www.lettra.org/spip/spip.php?article5483

Reportatge i vídeo Ace Bank
<http://fets.org/es/recursos-educativos/videos-recomanats/>

Taula 1. Indicacions per a l'alumnat

1) Selecció de projectes controvertits que financen els bancs

Tant els bancs com les empreses que fabriquen productes, utilitzen la publicitat perquè les persones seleccionin les seves marques, dipositin els seus estalvis i utilitzin els seus serveis. Això permet al banc comptar amb més recursos per fer préstecs o invertir en negocis o empreses que li rendeixin majors guanys.

Però en ocasions els bancs inverteixen en negocis en els quals no totes les persones estarien disposades a invertir. Tu estaries disposada o disposat a deixar diners a algú que contaminarà rius o talarà un bosc?, permetries que amb els teus estalvis es fabriquessin armes que després es vendran a països que estan en guerra?, deixaries els teus estalvis en un banc que ha desnonat la família dels teus companys o companyes?

La publicitat que fan els bancs no sempre reflecteix aquests projectes que poden ser controvertits i que sembla que són com a "secrets" guardats pels bancs, que no apareixen en els seus anuncis.

En aquesta activitat seleccionarem un banc que financi algun projecte amb el qual no estem d'acord i després redissenyarem l'anunci d'aquest banc perquè digui alguna cosa sobre aquesta activitat.

Algunes pàgines on pots trobar informació per començar la teva recerca:

Secretos de la banca
www.banksecrets.eu

Finançament Ètic i Solidari
www.fets.org

Finanzas Éticas : Noticias
www.finanzaseticas.org

BBVA Sense Armes
www.bbvasensearmes.org

Banco Santander sin Armas
www.bancosantandersinarmas.org

2) Després de seleccionar el banc i el motiu pel qual no s'està d'acord amb les inversions que realitza, és important omplir el quadre següent:

Banc.

Nom del projecte o activitat que finança.

Explica els motius pels quals no estàs d'acord que el banc inverteixi en aquest projecte.

Describeix el tipus de problemes que podria generar aquest projecte en les comunitats on es desenvolupa (ambientals, de contaminació, d'inseguretat, problemes socials, laborals).

3) El pas següent de l'activitat és buscar a Internet un anunci d'aquest banc i tornar-lo a dissenyar.

Amb la informació del quadre que has omplert abans, has d'inventar una frase que relacioni el projecte amb la inversió del banc i la invitació a les persones a invertir en aquest banc.

També podeu incloure imatges que descriguin el projecte que considereu controvertit.

El més valuós en aquesta part de l'activitat és la creativitat i que l'anunci sembli un anunci de debò, encara que probablement un banc mai no el publicaria a cap diari.

Activitat extreta de la guia *Que Els teus Dinners Pensin com Tu*.

Per revisar l'instrument d'avaluació i altres activitats podeu visitar www.edualter.org/material/financesetiques

RECURSOS DIDÀCTICS

L'economia social i solidària inclou iniciatives molt diverses, des de cooperatives de consum fins a finances ètiques, des d'horts comunitaris fins a pressupostos participatius. A continuació presentem alguns recursos pedagògics ordenats al voltant de tres temes principals.

Amb aquests recursos didàctics, volem proposar tot un seguit d'activitats que permetin qüestionar tant diacrònicament (experiències del passat) com sincrònicament (diferents cultures i horitzons socials que conviuen avui al marge dels valors "civilitzadors" del capitalisme) tot un seguit de valors (competitivitat, individualisme, etc.) que habitualment ens són presentats pel model econòmic imperant com a naturals i inherents a tota formació històrica i social.

Sistema econòmic i banca ètica

Conte Quan perdem la por, enllaça a la pàgina web del "verkami" on s'explica aquest projecte que recull diners per publicar i fer extensiu als centres educatius aquest conte orientat a la defensa de l'habitatge digne. <http://www.verkami.com/projects/14183-cuando-perdemos-el-miedo-un-cuento-por-la-defensa-de-una-vivienda-digna>

Ethica, joc de taula per descobrir, conèixer i aprendre l'impacte social i ambiental de les activitats bancàries, les inversions i els negocis. <http://ethica.co/ca/home-ca>

El preu dels diners: jocs i recursos (memory, test ètic, tires còmiques...) sobre finances i banca ètica, consultables (FETS, Finançament ètic i solidari) <http://www.elpreudelsdiners.cat/>

Que els teus diners pensin com tu, guia didàctica

amb activitats, on s'analitzen conceptes com el diner, l'estalvi i les entitats bancàries, partint d'elements rellevants relacionats amb el dia a dia dels nois i noies. <http://www.edualter.org/material/financesetiques/introduccio.html>

De consumus responsalibus, guia didàctica sobre el consum actual i les seves alternatives per preparar activitats amb nois i noies de 12 a 18 anys aproximadament. <http://www.escoltesiguies.cat/files/u21417/MDSedeconsumus.pdf>

Materials i cursos de formació per al professorat d'ESO i Batxillerat sobre economia crítica a la web www.seminaritaifa.org

Sobirania alimentària i consum crític

El Gran Joc de les Diferències: Un dossier pedagògic destinat a les escoles sobre el deute ecològic i la sobirania alimentària <http://goo.gl/RRJSwm>

Conte: Les empreses que jugaven amb els infants del món <http://edpac.cat/les-empreses-que-jugaven-amb-els-infants-del-mon/>

Materials i recursos per a la sobirania alimentària <https://asapcatalunya.wordpress.com/>

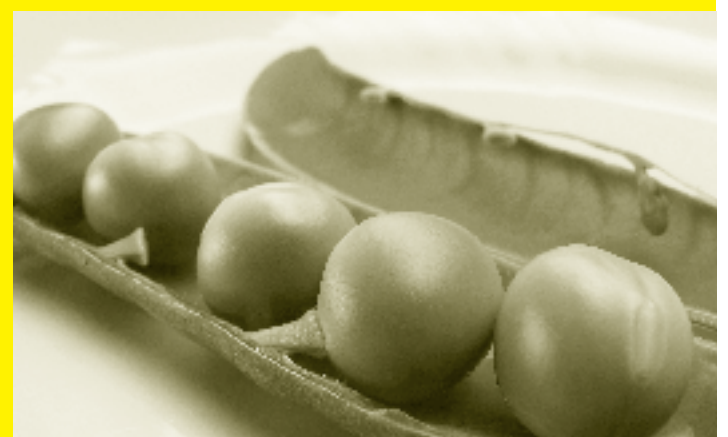
Materials sobre consumisme i consum crític <http://edpac.cat/tots-els-materials-de-consumisme/>

Guia per a un consum crític de roba. Moda: indústria i drets laborals, elaborada per SETEM http://www.setem.org/media/pdfs/moda_industria_i_drets_laborals_baixa.pdf

Propostes d'activitats: la sobirania alimentària al món <http://www.edualter.org/material/sobirania/indexcat.htm>

Guia educativa per al consum crític <http://goo.gl/EaQk5x>

Material didàctic de la Xarxa de Consum Solidari <http://xarxaconsum.net/ca/recursos/didac/index.html>

Comerç just

Treballant la Infància, Comerç Just i Explotació Infantil, una guia didàctica elaborada per Setem. http://www.escoltesiguies.cat/files/u21417/V_Trabajando_la_infancia_Guia_didactica_val2.pdf

El joc de les pilotes, una activitat en què els nens i nenes han d'intentar cosir una pilota de futbol en condicions similars a les que viuen els nens paquistanesos. Recurs elaborat per l'organització de comerç just IDEAS. <http://www.escoltesiguies.cat/files/u21417/Juego-de-los-balones.pdf>

Catàleg de recursos en línia per treballar el comerç just, desenvolupat pel Servei Educatiu del Baix Llobregat http://www.xtec.cat/se-baixllobregat1/Catleg_Merli/Catleg01a.htm

Una mirada al comerç just a través del còmic <http://xarxaconsum.net/ca/recursos/expo/comic.html>

Recursos sobre economia social i solidària i cooperativisme

A la web de La Ciutat Invisible, trobareu activitats de formació per treballar entorn a l'ètica de la cooperació social per motivar als i les alumnes a implicar-se en projectes associatius, amb el cooperativisme com a eix vertebrador. <http://www.laciutatinvisible.coop/formacio/>

Cartografia de la ESS (Observatori DESC): <http://economiayderechos.observatoridesc.org/mercado-social/cartografia>

Mapa col·laboratiu de la ESS a Catalunya (**Programa PAM a PAM, SETEM / XES**) <http://pamapam.org/ca>

APP de geolocalització de cooperatives de Catalunya (Programa ARACOOOP, Generalitat de Catalunya): <http://aracoop.coop/cercacoop-app-de-geolocalizacio-de-cooperatives/>

Bibliografia i enllaços web sobre ESS (SOCIOECO): http://www.socioeco.org/page12_es.html

Guia Educativa per al Consum Crític. Materials per una acció educativa Sud-Nord. Efectes socials i ambientals de consum (Albareda, L. Et al.) <http://edualter.org/material/consumo/index.htm> (web **EDUALTER**)

Jornades "Aprendre a menjar, aprendre a viure". Menjadors escolars ecològics (ENTREPOBLES):

<http://www.entrepueblos.org/index.php/publicaciones/1914-aprendre-a-menjar-aprendre-a-viure-menjadors-escolars-ecologics>

